

РОЗДІЛ 1

1

— Якби ж знати, що діти в достатку житимуть, якби знати... Заради того все можна знести. — Мар'яна зажурено хитає головою. — А його позаду... ой як багато! — Вона не любить переглядати минуле, але й відсахнутися від нього не може. — Тепер тільки б до перемоги дожити. — З такої думки починається кожен день і нею закінчується. — Та чи довго ще чекати? — Їй часом здається, що терпіння вже зовсім не вистачає. І нема їй за що схопитися і на що опертися. Може, давно пішла б в інший світ, але й думку таку не пускає у свою голову, бо мусить виростити дітей.

Погляд довго блукає хатою, а спинившись на іконах, що висять на покутті, завмирає. Усе частіше так буває — тільки сама в хаті, так і закам'яніє від думок. Якби хтось озвався до неї в таку хвилину, вона б його не почула, бо тут лише її тіло, а сама — далеко звідси. Тікають від цього життя навіть думки, аби хоч трохи десь відпочити. Радіють, коли знайдуть Федора чи неньку з татком, а вже коли потраплять у босоноге дитинство, то й не вибратися звідти так швидко. А як прийде вона до пам'яті, аж стрепенеться, пригадавши, хто вона, як живе і в який час.

— Зима насувається, а й полінця дров у господарстві нема, — тільки проказали вуста, як скорбота знову почала її хитати. — Ось виростеш і козаком станеш, тоді все в матері буде — тепла черінь, на якій усі кісточки, застуджені за життя, вигріються, смачний борщ із м'ясом, вареники зі сметаною — їж скільки душа забажає, валянки биті й кожушок легенький, хустка тепла, будинок просторий, щоб усі діти та онуки в ньому помістилися.

Аж світлішим ставало її обличчя, неначе все вже збулося, навіть випрямилася зігнута спина, розправилися стомлені плечі та якийсь невидимий вогник запалив її очі, але на мить...

— Хіба це так багато? — По хвилі важко зітхнула, коли знову думками повернулася у свою хату. — Та й самі ми все це зробимо, дали б нам тільки таку можливість. Хіба ж це справедливо, коли людина все життя працює й не має навіть необхідного? Землі під хатою багато, а ми голодні, ліси навколо стоять, а ми в холоді. — Знову її стомлений погляд, мов неприкаяний, пішов блукати хатою. Цього разу він спинився на дитяті. — Ой-йой-йой, синку! І що я таткові скажу, якщо ти помреш? Було двоє, а я й одного не зберегла... — пригадувала той день, коли народила двійню — одну живу дитину, а другу — метрву. — Відкрий оченята та засмійся дзвінко, як ти вмієш — на всю хату, — благала, вдивляючись у рідне личко.

Люляй, люляй, мій синочку,
Тато зробить забовочку,
Зробить шабельку кленову,
Та ще й коника гнідого,
Мама вишиє сорочку,
Люляй, люляй, мій синочку.

Мар'яна вже вкотре співала колискову своєму Ванькові, міцно притискаючи його до себе, аби зігріти своїм тілом.

— Татко тебе любив би, на плечах носив, на спині катав. Але чи побачиш ти його? Ось коли видужаєш, проситимеш і ти Бога, він обов'язково тебе почує, бо ти ще безгрішний. Проситимеш дуже, адже ви з татком повинні зустрітися тут — на землі. — Ледь посміхнулася та далі пригадала бабусину пісню:

Люляй, люляй, мій Іванку,
Завтра вбереш вишиванку,
Припнеш шабельку до боку
Та й поїдеш в світ широкий.

Замотувала його холодні ноги своєю старою, але теплою хусткою.

— Від учорашнього вечора жар не спадає. Холодно стало, а в хаті тепла не знайти. — Притулялася до його гарячого лобика своїми холодними вустами. — Віддала б своє, але де йому взятися в моєму тілі, інколи здається, що й кров у судинах замерзає, — проказала й сама налякалася. — Ти не слухай, хлопчику мій, я все одно виживу, і ти повинен вижити, — схилилася над дворічною дитиною. — Як не повернеться таточко, будеш при мені, бо ти найменший. Водички подаси хворій матусі й на сонечко виведеш. А я сидітиму та квасолу лушитиму, рукам без роботи і на старості погано. — Умить пригадала свою бабусю, яка у валянках сиділа на призьбі біля хати. Старенька вже й не бачила нічого, а все просила дати їй якусь роботу. Дуже раділа, коли дитина якась підскачить, посмикає її та щось розкаже, бо в дорослих часу на розмови не вистачало. — Не залишай мене, благаю. З ким же я тоді доживатиму? — шепотіла на вухо малій дитині.

А в воротах кінь спіткнеться,
Син додому не вернеться.

Проспівала та й сама налякалася.

— Що це я? Дурне таке з язика злетіло. Ти теж хороший, хворів уже цілий тиждень, а босяка по хаті бігав. Щоправда, глядіти за тобою не було кому, бо ми то зустрічали, то проводжали. Коли й додому прибігли, то всі в роботі, яку по осені не переробити. А ти й зовсім зліг, навіть оченята закрив... — пригортала його до свого худого тіла. — Чи задумав мене біля себе тримати? Скучив, мабуть. — Гладила його голівоньку та знову цілувала в гаряче чільце. — І я тебе за роботою не бачу, не помітила, коли й виріс, — міряла його своїм поглядом. — Узимку тобі з клаптиків нову ляльку зроблю, а то й козака гарного, якого в жодній хаті не знайдеш. Коли стоятиме на покутті, тоді й діти здоровими ростимуть. Усе буде, як колись у батьківській, бо ми зовсім не такими стали — інше життя пішло — інші й люди: якісь мізерні, понурі, неначе їм байдуже, що навколо них діється. — А в тебе голова буде піднята, очі ясні, руки сильні, а сам хоробрий, як дядько Тимофій. І доживатиму я тоді в радості.

Її вуста розтяглися в щасливій усмішці, але також на мить. Збиралася й далі говорити, чому це люди такими стали і чому діти мусять іншими бути, бо вважала, що вони вже й за онуків гріхи спокотали. Але за вікном почулося шарудіння.

— Ой, мабуть наші повернулися. — Сама аж підскочила.

— Дядько Михайло з Уляною везуть дрова з лісу! — якраз за вікном кричала Горпина.

— Чую, чую, — озвалася Мар'яна, зрадивши. — Тепер у хаті натопимо і ти швидше видужаєш, — повідомила своєму Ванькові.

Вона обережно поклала дитину на полик, підправила подушку, уже на ходу накинула на себе куфайку й вибігла на той галас, а побачивши підводу, яку супроводжували жінки з їхньої вулиці, стала й собі придивлятися.

— Здається, піввулиці зібрав дядько Михайло. Мабуть, розпитують, де брав, — намагалася здогадатися. — Та ні, мабуть, просять і собі, а він не спиняється. — Одразу й тривога в її голосі з'явилася. — Дивіться, уже напали на нього і тягнуть наші дрова з воза! — показувала, тупцюючи на місці. — Ой лишенько! Чи бігти на допомогу, бо нічого не залишиться! — Не зводила очей з тієї підводи, схрестивши руки на грудях.

— Чого бігати? Люди теж печі не топили й худобі не наварили, діти, як і наші, на холодній печі спали, — спокійно проказала Горпина. — Не ходи лягтися, не бери гріх на душу. Нехай їде, уже що привезе.

Чути було, як дядько Михайло раз по раз хлиськає худу кобилу, яка мало не падає, як відганяє жінок, стомившись умовляти, як навіть на крик зривається його голос:

— Та відчепіться ви, Христом Богом прошу! Я ж не можу всім роздати, уже й так половина лишилася. — Блискав на всі боки своїми очима, але не сердився. — Скинув одній колоду та другій, то інші й дорогу загородили. Не бити ж мені їх! Зо всім люди совісті не мають, — говорив одне, а думав зовсім інше.

— Мар'яно, хоч ти зрозумій мене, немає і полінця на господарстві, — прикладала руки до грудей одна сусідка. — Карто-

плиння сире через дощі, горіти не хоче, сам дим у хаті. Дайте й мені колоду, хоч тиждень топити буде чим!

— Чому тільки тобі? Я теж у холодній сиджу, — протягувала руки інша.

— І я прошу, діти хворі, погрітися ніде, та й гарячого не їли два дні. Зжалься, дядьку Михайле! — плакала третя.

Мар'яна стояла мовчки і тільки дивилася на них. Так чекала дядька з дровами, а тепер не знала, як їх у двір завозити. Усіх розуміла, і всіх було шкода. Але що робити?

— Відчиняй! — нарешті дядько Михайло подав команду. — Заїжджатиму. — Сам ще тупцював на місці, то на дрова зиркне, то на нещасних жінок. — Нова влада вже є, нехай вона й піклується про людей, а ці дрова не ваші, — вирішив по-своєму.

— Як сам не даси, то розтягнемо, — одразу й погрози почувлися. — Останній раз просимо: дай як не по колоді, то хоч одну на двох чи хоч на один раз протопити, і на те згодні, — наполягали жінки, вже тримаючи кобилу за вуздечку.

— Та що ви в нього просите, хто вам дасть?! — почувся голос тітки Лисавети. — Отой конюх німецький, чи що?! — Знала, що Михайла в цю мить неначе блискавка вдарила. Самій аж здоров'я прибуло, ніби хтось у дядька забрав, а їй перекинув. — Ви ще в Сави попросили б! — кричала, поспішаючи й собі до їхнього двору. — Думаєте, раз приїхав з партизанами, то вже й герой? — Вона вже давно заробила на горіхи, але її ще ніхто не чіпав. — У нього вдома гори дров лежать. Собі давно заготовив, а ви без чоловіків, то так і сидіть. — Її ніхто не вчив, але вона й без того уміла перевернути все догори дригом.

Частіше люди не вірили їй, а цього разу таки прийняли брехню за правду. Зараз кололи своїми очима Михайла, а дехто вже уявляв, як жаліється своєму чоловікові після війни, а той, не роздумуючи, кидається на дядька з кулаками. У той час тітка Лисавета, спинившись, відхекувалась та раділа, що все в неї вийшло, як їй хотілося.

— Ах ти гадюка, так ти вже й за мене взялася? Нічого не вийде. — І дядько Михайло, схопивши в руку батога, погнався за нею, тільки шапка на голові підстрибувала.